

КОМУНІКАТИВНИЙ КОДЕКС БУКОВИНЦІВ У ПАРЕМІЯХ (на матеріалі драматичних творів буковинських письменників)

Іванна Струк. Комунікативний кодекс буковинців у пареміях (на матеріалі драматичних творів буковинських письменників)

У статті проаналізовано та виокремлено функціональні групи пареміологічних одиниць, що складають комунікативний кодекс буковинців. Розглянуто особливості використання усталених народних висловів, зафіксованих у драматичних творах буковинських письменників, у відповідній комунікативній ситуації.

Ключові слова: паремія, комунікативний кодекс, комунікативна ситуація.

Іванна Струк. Коммуникативный кодекс буковинцев в паремиях (на материале драматических произведений буковинских писателей)

В статье проанализированы и выделены функциональные группы паремииологических единиц, которые составляют коммуникативный кодекс буковинцев. Рассмотрены особенности использования устоявшихся народных высказываний, зафиксированных в драматических произведениях буковинских писателей, в соответствующей коммуникативной ситуации.

Ключевые слова: паремия, коммуникативный кодекс, коммуникативная ситуация.

Ivanna Struk. A communicative code of Bukovina is in paremiaes (on material of dramatic works of the Bukovina writers)

The functional groups of paremiaes which make the communicative code of Bukovina are analyzed in the article and selected. The features of the use of withstand folk utterances, Bukovina writers fixed in dramatic works are considered, in the proper communicative situation.

Key words: paremiae, communicative code, communicative situation.

У 2010 р. уперше в Україні вийшов тлумачний словник нового типу „Комунікативний кодекс українців у пареміях” [4], укладачами якого є відомі мовознавці Т. Космеда й Т. Осіпова. Тлумачний словник паремій належить до словників активного типу, що містить частину паремійного фонду українців, передусім прислів'я та приказки, які омовлюють комунікативні закони, правила, тенденції, принципи, стратегії, тактики, що моделюють, реалізують та регулюють процес спілкування з урахуванням етнічної своєрідності українців. Автори-укладачі відібрали найбільш популярні, поширені паремії, що містять у собі комунікативний досвід українців. Знання паремій, що віддзеркалюють його, звичайно, „сприяє підвищенню рівня комунікативної спроможності мовців, їх комунікативної компетенції” [4, с. 6].

На думку В. Жайворонка, паремії „є яскравою ілюстрацією традиційних, часто універсальних асоціативних міжпредметних зв'язків або регулярних внутрішніх асоціацій між символами і реальними предметами. Через те в пареміях усе значуще, пов'язане так, що входить у певні асоціативні ряди, які співвідносяться як щодо положення, так і щодо значення” [2, с. 26].

Паремія – це історія українського народу, вміщена в стислих, але мудрих висловах. Більшість паремій пов'язана „з /.../ безпосереднім соціально-історичним досвідом народних мас. Це перше і основне джерело народних прислів'їв та приказок” [1, с. 34.].

Паремії якнайповніше відбивають усі етапи розвитку свідомості нації, та пов'язані з ними історичні події. Це приклад мовної досконалості людства. Говорячи про паремії як засіб відображення когнітивного процесу, Н. Ковальська зауважує, що подекуди в одному реченні зосереджується „уся когнітивна сутність людини: історія, досвід, пам'ять, уявлення, світосприйняття, горе й радість, страждання й щастя” [3, с. 418.]. Тому паремія як мовне явище та ментальна репрезентація заслуговує на увагу мовознавців і потребує детального вивчення.

Мета нашого дослідження – доповнити тлумачний словник „Комунікативний кодекс українців у пареміях” народними одиницями, що складають паремійний фонд буковинців, класифікувати паремії на групи за функціональним призначенням, розглянути особливості використання усталених народних висловів у відповідній комунікативній ситуації.

Джерельною базою паремійного матеріалу стали драматичні твори буковинських письменників (Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевського), у яких народні висловлювання-паремії виступають найвищим проявом народного духу, глибин народної філософії, етики та естетики. Драма, порівняно з іншими видами мистецтва, найбільше відтворює живе мовлення, в якому й реалізуються паремії.

У творах буковинських драматургів ми звернули основну увагу на прислів'я, приказки та побажальні формули, виокремивши їх у певні функціональні типи паремій, що *регулюють стосунки*

між людьми в суспільстві; розкривають народні уявлення та спостереження над розвитком суспільства; характеризують характер людського мовлення; виражають своєрідні моральні та соціальні заповіді для людини; паремії-настанови на майбутнє, накреслення життєвих перспектив; паремії-оцінки; паремії-побажання та прокльони.

I. Паремії, що регулюють стосунки між людьми в суспільстві. Серед паремій даної групи фіксуємо такі, що є своєрідними правилами стосовно обмеження деяких людських дій, вповноважень, поведінки тощо. Наприклад: [МИХАЙЛО:] *Як не можна, то не можна. Служба не дружба, кажуть* (С. Яр., с. 465). Паремія регулює стосунки між людьми, розрізняючи ділові та дружні. Народна мудрість високо підносить дружбу і, протиставляючи її службовим стосункам, проводить межу між цими двома різними поняттями.

Сутність комунікативного правила, що вказує на межі особистого простору і стосується людини, яка намагається втручатися у сторонні справи зrealізовує герой комедії-оперетки „Пан Мандатор” Чорнило в наступній паремії: *До чужих конопель внадився журавель* (С. В., с. 506). Викривальний характер висловлення представлений іронічною формою, передбачаючи швидке реагування адресата.

Певна межа (зумовлена соціальною нерівністю) у людських стосунках відчувається у пареміях, у яких центральним образом є пан (хазяїн, багач, газда), що представляє вищу верству населення. Поява таких паремій була зумовлена соціальними умовами. Усвідомлення народом несправедливості, нерівності, жорстокого ставлення до простих людей відобразилось у народному слові: [АНДРІЙ:] *Скачи, вражий, як пан скаже! Хіба я не щоднини, скоро світ, уже не в канцелярії?* (Ю. Ф., с. 321). Зазначена паремія виражає сутність поведінки людей різного соціального статусу і закликає до покори бідного багатому, підлеглого – начальнику, молодшого – старшому.

Закономірність інтелектуального розвитку людей різних соціальних верств виражено загальнонародною приказкою, яка звучить в устах одного з героїв п'єси С. Воробкевича: [ГАВРИЛО:] *Пани на всім лучше знаються, ніж ми, мужики: пан паном, а Іван Іваном...* (С. В., с. 504). Паремія репрезентує закріплену у свідомості українського народу тенденцію, що бідний протиставляється багатому не тільки матеріальним становищем, а й розумовими здібностями.

Соціальну нерівність, несправедливість і жорстокість своєї господині відчула і героїня суспільної драми С. Яричевського „Боягузи”: [ЛЕОНТИНА:] *Але ж, пані добродійко! Змилуйтеся! За моє жито ще мене і побито!* (С. Яр., с. 445).

У процесі людської діяльності відбувається пізнання та накопичення знань, що сприяє швидкій передачі інформації – цю закономірність відобразив народ у наступному прислів'ї: [ГНАТ:] *Ні, голубко, без підпалу дрова не горять. Горлом йому волоцюга вийде! Заведу такого дива, що світ не чував!* (С. В., с. 396). Народна мудрість репрезентує сутність комунікативної тенденції, що стосується поширення інформації на підставі певних фактів, іноді чуток щодо дій чи поведінки певної особи.

У драматичних творах буковинських письменників фіксуємо паремії, утворення яких зумовлене підсвідомим психічним процесом наслідування спільного настрою, думки, поведінки, внаслідок чого виникає скупчення уваги навколо однієї особи. Наприклад: [МОРДКО:] *Біда на світі! На кого люди, на того й ворони* (С. В., с. 416). Аналогічну паремію (*На кого ворони, на того й сороки*) мовознавці Т. Космеда і Т. Осіпова репрезентують як „закон емоційної афіліації („зараження”) стосовно окремої особи” [4, с. 65]; *афіліація* – англ. *to affiliate* – *приєднувати, сполучатися* [5, с. 106]. Подібне тлумачення має і паремія у творах С. Воробкевича, пов'язана зі спостереженням за природною поведінкою ворони. Інколи у житті виникають обставини, коли неприємності спіткають людину водночас з різних боків і з різних причин. „Щоб запобігти виникненню глобального внутрішнього конфлікту, слід вчасно нейтралізувати конфліктні ситуації і вирішувати проблеми поступово” [4, с. 65–66]. Дану паремію буковинці використовують у відповідній ситуації, висловлюючи моральну підтримку, співчуття, жаль та ін.: [МОРДКО:] *Нема правди і не буде, на кого собаки, на того і люди!* (С. В., с. 417). Тут агресивність людської поведінки народ асоціює з іншою твариною – собакою.

Регулювання особистісних стосунків, що передбачає неможливість існування чоловіка та жінки один без одного у родинних, сімейних стосунках, залежність їх один від одного відображається в наступній народній мудрості: [КАТРЯ:] *Жінка без мужа – то солома без колосся!* (Ю. Ф., с. 318). Чоловік відіграє в сім'ї головну роль (у паремії жінка зіставляється з соломою, яка посідає другорядне місце, а чоловік – з колоссям). Цю паремію використовують як настанову, повчання, аргумент, коментар або маркер відповідної комунікативної ситуації, що підтримує чоловіка.

II. Паремії, що розкривають народні уявлення та спостереження над розвитком суспільства. Низка паремій, зарахованих до цієї групи, фіксують сутність людських цінностей (матеріальних чи духовних). Наприклад: [РОЗДУМОВИЧ:] *Відреставруєсь оно вскорі у чоловіка, хай лише прийде на*

добро. *Знайдуться зуби, коби тільки хліб знайшовся* (С. Яр., с. 235). Зазначена паремія виражає людське бажання щодо придбання матеріальних благ, які є запорукою кращого життя.

Сутність комунікативної тенденції, що визначає потребу молодих людей, які збираються одружитися, у духовній близькості, репрезентовано у наступних народних висловах: [КАТЕРИНА:] *Ні, нене! Не хочу того гаразду. Ліпший разовий запрацьований хліб, ніж ціле його добро! До чорта та худоба, коли жити не вподоба!* (С. В., с. 392); [КАТЕРИНА:] *Нащо мені то срібло, коли жити не добро. Не хочу ні твого обійстя, ні тебе* (С. В., с. 400). У пареміях наголошується на пріоритеті моральних, духовних цінностей над матеріальними. Вербалізація цього принципу сприяє його закріпленню у свідомості на ментальному рівні.

Подібно до державних законів, народні уявлення буковинців спрямовані на правильне поведіння людини за певних обставин, в тій чи іншій ситуації. Народні спостереження над умовами праці плотарів породили афористичний вислів, що належить Катерині з п'єси С. Воробкевича „Гнат Приблуда”. Наприклад: [КАТЕРИНА:] *Вже наша доля така; трудно проти води дараби гонити* (С. В., с. 391). Паремія є своєрідною формулою раціональної поведінки у складній життєвій ситуації, при якій людині важко щось змінити, хоч би яких зусиль вона докладала.

Як застереження стосовно перебільшеної довірливості людей до почутої інформації звучить паремія *Не такий чорт, як його мажуть* (С. В., с. 407). Використане у паремії діалектне слово *мажуть* дає підставу вважати цю паремію власне буковинською. У фразеологічному словнику української мови зафіксовано паремію з літературним дієсловом-відповідником (*Не такий страшний чорт, як його малюють* – про когось або щось насправді не так страшне, як воно комусь уявляється, як про нього розповідають [7, с. 73]). За допомогою вербальних і невербальних засобів люди описують ту чи іншу ситуацію з великим перебільшенням, тим самим спотворюючи інформацію.

Буковинські драматурги використовують низку паремій, які є своєрідними застереженнями щодо негативних наслідків, спричинених неправильними діями, вчинками якихось осіб: [ШЕВЧИХА:] *Ся шафа може нас ще до такого клопоту довести, що ми і в йорданській воді не обмиємося...* (Ю. Ф., с. 331).

Аналогічну паремію виявляємо і в п'єсі С. Воробкевича „Гнат Приблуда”. Проте, на відміну від Ю. Федьковича, С. Воробкевич у складі паремійної одиниці використав діалектну дієслівну лексему *не обхаришся*: [СЕМЕН:] *Як се по селі розголошу, то піде така слава, що й у йорданській воді не обхаришся* (С. В., с. 400). Вважають, що йорданська вода обмиває всі незгоди в житті людини. Тому зазначені паремії розкривають сутність комунікативної стратегії стосовно негативних людських вчинків, що призводять до неприємної ситуації, з якої важко знайти вихід. І навіть найефективніші способи вирішення проблеми (наприклад, очищувальна сила йорданської води), буває, не зможуть допомогти людині, зарадити їй.

Подібне значення має і висловлювання, що належить Яну з п'єси С. Воробкевича „Новий двірник”: [АДАМ:] *Шкода з гадинов-мужилом, з хамом час марнувати...* [ЯН:] *Куниця хитра, та все капкан мудріший* (С. В., с. 466). Паремія зреалізовує сутність тенденції стосовно хитрої людини, на яку врешті-решт таки знайдеться управа. Підступна сутність особи втілена в образі куниці, яка в Словнику української мови охарактеризована як „дрібна хижа тварина родини куницевих з цінним пушистим хутром” [6, с. 399].

Подекуди паремії-застереження є водночас і настановами щодо людської обережності з іншими людьми, зокрема з сусідами: [КОЛЮТИЛО:] *І хто ж би єму мав се сказати?* [ШЕВЧИХА:] *У сусід коточі очі* (Ю. Ф., с. 327). Паремію вважаємо власне буковинською, так як вона не зафіксована ні в праці М. Номиса [8], ні в тлумачному словнику Т. Космеди та Т. Осіпової [4], до того ж Ю. Федькович у складі паремії використав буковинську діалектну лексему *коточі*. Відповідно паремія репрезентує комунікативну тенденцію швидкого поширення інформації в суспільстві, зокрема невербальними засобами. Внаслідок спільності життєвого простору сусіди стають найпершими свідками різноманітних подій у побуті, тому будь-яка інформація, зокрема негативна, може поширюватися без відома того, кого ця інформація стосується.

Народні уявлення та спостереження, відображені у пареміях, з одного боку, констатують певне явище, ситуацію, а з іншого – пояснюють причини виникнення цієї ситуації. Наприклад: [ШМУЛЬ:] *Всьо тепер нездале. Попсували сі часи: бо попсували сі пани* (С. Яр., с. 251). Репрезентовано сутність тенденції, що зміна панівної верхівки веде до зміни становища в суспільстві в цілому.

Подекуди у драматичних творах буковинських письменників паремії відображають становище людини в залежності від зовнішніх чинників, певних суспільних обставин. Наприклад: [МОРДКО:] *І ви, нівроку, пане побережнику, шерсть міняєте, бодай вас! Так мені треба, на похиле дерево і кози скачуть* (С. В., с. 417). Народна мудрість виявляє сутність закономірності стосовно проблем в житті людини, яка є

безсилою перед ними. Паремія вживається у значенні „слабкою людиною легко маніпулювати”.

У наступному прислів'ї безстрашність людини пов'язана з її бідним матеріальним становищем у суспільстві: СКЛЕПАР (з передиркою): *А так то! Голий і розбою не боїться, кажуть, бо що у голого возьмеш?* (С. Яр., с. 449). Народна мудрість виявляє таку рису українців, як самоіронія.

III. Паремії, що виражають своєрідні моральні та соціальні заповіді для людини найчастіше мають імперативний характер і передбачають розмежування індивідуального, інтимного, публічного, соціального просторів, що актуалізуються у певній ситуації. Наприклад: [СТЕПАН (встав, остро):] *Не пхайте носа до чужого проса!* (С. Яр., с. 449). Зреалізовано сутність комунікативного правила, що вказує на межі комунікативного простору, у якому може перебувати адресат. Використання паравербального знаку комунікації, що відображає інтенції адресата, разом з імперативною формою висловлювання надає паремії конкретності та категоричності, що забезпечує ефективність її використання у відповідній ситуації мовлення як жанр доброзичливого чи більш категоричного зауваження або настійної вимоги. Подібне значення має і паремія, яку у своєму мовленні використовує Швець з п'єси Ю. Федьковича „Запечатаний двірник”: *О! Колотиле, Колотиле! Печатав ти вже не одного, а тепер довелось, що і тебе запечатали!.. Але так тобі треба! Не лась, коте, по лавках – не будуть бити по лабках!* (Ю. Ф., с. 332). Зазначена паремія є своєрідною осторогою, попередженням людині, яка постійно намагається втручатися у справи інших, проте така її „влязливість” (характерна для kota) передбачає певне покарання.

Часто паремії відображають неминучість, обов'язковість чи зміст покарання за деякі несхвальні дії та вчинки, як-от: [ДВІРНИК:] *Катюзі по заслузі; утнуть крила, не журиш, і ті кучерики, що їх россою умивав-сь, а вітром чесав* (С. В., с. 419). Вербалізовано сутність суспільного правила стосовно неминучого покарання за погані вчинки. Людину, яка характеризується недобрими справами народ порівнює з катом, якому обов'язково буде відплата. Іноді такі паремії відображають характер Божого покарання, як-от: КСЕНЯ: *Що з тобою, брате? Кого бог карає, тому розум відбирає* (С. В., с. 479). В народі вважають, що розум – це одне з найцінніших багатств людини, тому втрата розуму – це найбільша кара Господня.

Часто народні заповіді є своєрідними застереженнями чи рекомендаціями стосовно зловживання алкогольними напоями. У таких пареміях народ засуджує чи висміює пияцтво. Хоч існує й узагальнена форма паремій, що відображають народний досвід спостережень українців, наприклад: [ВСІ ТРИ СПИВАЮТЬ:] *В цілм світі така мода, що в весілля не п'ють воду...* (Ю. Ф., с. 305). Паремія описує традиції українського народу під час весільного застілля, зокрема частування гостей не водою, а вином, горілкою тощо. Паремії-застереження з іронією вказують на наслідки, до яких призводить надмірне та неконтрольоване вживання алкоголю: [КИФІР:] *Хто по повній випиває, той в болоті спочиває* (С. В., с. 405).

У паремії імперативного характеру *Пий та ума не пропий* (С. В., с. 405) представлено сутність комунікативного правила, що регулює ступінь володіння собою людини у стані посиленого емоційного сприйняття (у стані сп'яніння). Використану С. Воробкевичем паремію фіксуємо і в праці М. Номиса, який подає й таку паремію: *Пий винце, та знай дільце* [8, с. 503].

М. Номис у цьому ж (19-му) розділі подає паремію-узагальнення *Хміль – не вода, чоловікові біда!* [8, с. 503], яку використав і С. Воробкевич у мелодрамі „Гнат Приблуда”: [МАРІЙКА:] *Не привикла до тої смердюхи. Воняє, воняє, аж тетюха нападає! Хміль – не вода, чоловікові біда!* (С. В., с. 413). Зловживання алкогольними напоями призводить до поганих наслідків – застерігає народна мудрість.

Іноді подібні паремії виникають як наслідок народних спостережень за поведінкою людини у стані алкогольного сп'яніння: [ПАВЛЮ:] *Я і без чарки йому здоров'я зичу! Там не раз сварка, де та вража чарка* (С. В., с. 466). Символом зла виступає чарка, яку С. Воробкевич характеризує епітетом *вража*. З подібним значенням фіксуємо паремію у праці М. Номиса: *Перша чарка, перша палка* [8, с. 83].

У творах буковинських драматургів виявляємо паремії, що формують погляд на певні моральні цінності людей. Наприклад, у С. Воробкевича знаходимо узагальнену народну мудрість, що закликає шанувати старі звичаї: [АДАМ:] *Хто старий звичай шанує, той не бідує!* (С. В., с. 464). Паремія реалізує думку, що звернення до давніх звичаїв як до вічної істини є запорукою щасливого життя.

Ю. Федькович вводить у свою п'єсу „Як козам роги виправляють” приповідку, в якій постає тема важливості сімейного виховання: [ТОДІР:] *Она ще покориться. Як тої приповідки: „З молодого можна зробити і сякого, і такого!”* (Ю. Ф., с. 316). Зреалізовано сутність правила, що ґрунтується на дидактичних засадах. В основу паремії закладені поради вчити дітей змалку. Приказку вважаємо власне буковинською, проте в праці М. Номиса знаходимо фразему з подібним значенням: *З молодого як із воску: що хоч, те й вилітиш* [8, с. 388].

IV. Чимало паремій, що вживаються у драматичних творах буковинських письменників мають характер **настанов на майбутнє, накреслення життєвих перспектив**. Через паремії такого характеру комуніканти висловлюють сподівання, очікування позитивних змін у майбутньому або описують сутність певного явища чи події в процесі їхнього розвитку: [ЛЕОНТИНА:] *Не журися, мій хлопче, якось то буде. І в наше віконце засвітить сонце...* (С. Яр., с. 452). Репрезентовано сутність комунікативної тенденції стосовно життєвих змін. Паремія надає оптимізму і віри в краще майбутнє.

Іноді паремії відображають неможливість змінити деяку неприємну ситуацію в майбутньому, як-от: [МИТЕРЧИХА:] *Такого дива наробила-сь, що хорони боже. Намоталось таке, що і чорт не розсучить* (С. В., с. 401).

Фіксуємо і паремії, які репрезентують позицію та ставлення однієї людини до іншої у майбутньому, наприклад: [КАТРЯ:] *Не забуду тобі, поки буду!* (Ю. Ф., с. 312). У п'єсі Ю. Федьковича „Як козам роги виправляють” Катря виражає за допомогою цієї паремії негативне ставлення до Василя як наслідок його поганих, на її думку, вчинків. Проте зазначену паремію буковинці використовують також як вияв вдячності. З таким же значенням знаходимо паремію і в праці М. Номиса: *Поки й живіття мого – не забуду* [8, с. 205].

V. **Паремії, що характеризують характер людського мовлення** у драматичних творах буковинських письменників найчастіше відображають неуспішність комунікативного процесу з метою поширення інформації чи впливу на адресата. Наприклад: [ПРАКСЕДА:] *Говори до гори, а гора горюю! Чи ж ти інакше не потратиш поради?* (С. Яр., с. 231). За тлумачним словником Т. Космеди та Т. Осіпової, зазначена паремія „вербалізує комунікативну тактику поширення інформації навіть за відсутності „живого” трансляційного каналу (слово, сказане в горах, може передаватися луною), при цьому враховано ступінь її викривленості за рахунок недосконалості трансляційного каналу” [4, с. 210].

Неуспішність впливу на адресата у процесі комунікації виявляє і наступна паремія, яка містить відтінок допустовості. Наприклад: [ЮЛІАН:] *Говори, не говори! Я знаю, що вона землячка та й до того ще така гарна, то і мусіла йому сподобатися* (С. Яр., с. 430). Вербалізовано сутність комунікативної тенденції щодо відхилення слів співрозмовника, думку якого адресант може сприймати, але при цьому й від своєї відступатися не має наміру.

Низка паремій у драматичних творах буковинських письменників є своєрідною критикою людського мовлення. Наприклад, комунікативний процес говоріння протиставляється фізичній дії, перевага надається останній, бо цінується більше результат дії: [ДВІРНИК:] *І тобі, сину! Легше говорити, ніж зробити.* (С. В., с. 417). Представлено сутність комунікативної закономірності стосовно поведінки особи, яка не бажає докладати зусиль до вирішення проблеми, натомість відзначається вербальною активністю. Висловлення містить докір особі, яка не вміє оцінити працю інших людей.

Іноді паремії можуть характеризувати особливості комунікації певного соціального прошарку населення, а саме мовлення жінок. Наприклад: [ТАНАСІЙ:] *Бабські слова – пуста полова!* (С. В., с. 453). У народному вислові виражено комунікативне твердження стосовно гендерних особливостей жінки, яка є більш багатослівною, ніж чоловік. За народними уявленнями чоловіків, жіноче мовлення – це пуста балаканина, а тому й оцінка такого мовлення набуває в паремії негативного забарвлення.

У деяких пареміях засуджуються паралінгвістичні засоби (темپ мовлення, звучність, виразність) комунікації адресата: [СЕМЕН:] *Не тріскай, як кора на морозі!* (С. В., с. 399). У вислові репрезентовано комунікативну тенденцію вербалізації емоцій, що зумовлені роздратуванням, яке пояснюється швидким темпом мовлення співрозмовника. У мовленні паремія зреалізовує прямий мовленнєвий акт, омовлює жанр вимоги у формі імператива, що передбачає адекватну реакцію, переривання комунікативного акту.

Українці завжди цінували щирі та відверті слова з боку співрозмовника, що відобразилося і в народній мудрості: [СТЕПАН:] *Отак то я люблю! Так, серцем говорити, а не устами!* (С. Яр., с. 434). Зреалізовано сутність комунікативної тенденції стосовно характеру мовлення адресата, що характеризується щирістю висловлювання, відкритістю думки.

VI. **Паремії-оцінки** найчастіше *описують характер людської поведінки* (позитивної чи негативної) у формі зіставлення і протиставлення: [КИФІР:] *Одну дитину має, як одну душу в тілі, та що з того? Старий – яблуко зі щени, а син з терпкої дички* (С. В., с. 404). Народна мудрість відображає зіставлення характерів, поведінки двох людей різного покоління. Паремія характеризує літню людину з кращого боку, натомість скеровує критику на представника молодшого покоління, його індивідуальні моральні або комунікативні властивості.

У творах буковинських письменників фіксуємо і паремії, що виступають як узагальнена оцінка-

порівняння людської поведінки зі світом тварин, а саме з образом вовка, в якому народ уособлює злість, жадібність, жорстокість, дурість. В пареміях українці узагальнюють риси вовчої поведінки, вбачаючи їх в людській вдачі. Наприклад, в Ю. Федьковича: [СТЕФАН:] **Вовк шерсть тратить, а натуру не тратить. Який був давно палкий та прудкий, такий і тепер** (Ю. Ф., с. 299). З аналогічним значенням паремію знаходимо і в п'єсі „Пан Мандатор” С. Воробкевича: [ГАВРИЛО (до Чорнила):] **Така вже вовча натура, все лиш ягня драти** (С. В., с. 506). Зазначений герой цього ж твору Гаврило дає оцінку Броніславу, використовуючи подібну паремію, в якій зазначені негативні риси kota: [ГАВРИЛО:] **Хоча kota бий, то все є ласий до сала** (С. В., с. 506). Виявлені паремії вербалізують закономірність комунікативної поведінки людини, що зумовлена природними, передусім генетичними особливостями її вдачі. Найменша спроба змінити ситуацію нівелює докладені зусилля, і природа бере верх. У суспільстві виникли певні стереотипи взаємостосунків із такими особистостями (позиція нейтралітету, частково толерантності). Зазначені паремії вважаємо власне буковинськими, хоча з таким же значенням, але не тотожну паремію фіксуємо у праці М. Номиса: *Вовча натура в ліс тягне* [8, с. 163].

Описуючи людську поведінку, окремі паремії засуджують такі її риси, як надмірну чи недоречну повільність виконання дії: [ПОБЕРЕЖНИК:] **Хіба ж таке! Поки стара спече книші, а в діда не стане душі!** (С. В., с. 418). М. Номис подає аналогічну паремію, яка відрізняється тільки деякими лексемами: *Поки бабуся спече книші, а у дідуся не буде душі* [8, с. 269].

Наступна паремія вербалізує усталені тенденції, що стосуються поведінки людей різного інтелектуального або культурного рівня – *чим багатша людина, тим вразливіша і, навпаки, чим бідніша – тим витриваліша*. Наприклад: [1-й ПАРУБОК:] **Не йшла з нами в танець як донька багача Танасія, а тепер як дочка громадського начальника на нас лиш скося дивитися ме...** [2-й ПАРУБОК:] **Овва! Повний колос гнеться, а пустий догори пнеться** (С. В., с. 459). У мовленні ця паремія зреалізовує жанри повчання, попередження.

За краще відступитися у певній ситуації вважає Замашистий з п'єси С. Яричевського „Лови на ловців”, говорячи: **Коли моє не в лад, то я з ним назад!** (С. Яр., с. 240). У паремії репрезентовано сутність суспільної тенденції стосовно людської нерішучості при певних життєвих труднощах, внаслідок чого особа вважає за краще відступитися, ніж боротися з проблемами, йти вперед.

До паремій-оцінок відносимо і такі, що **передають емоційний стан людини**. Наприклад: [КОЛОТИЛО:] **Та коби лиш не той єй чоловік, не той шевчисько поганий, то, може би, – як то кажуть – душа їла книша, а то через того біснுவатого варіята годі!** (Ю. Ф., с. 325). У паремійному вислові зреалізовано емоційний стан задоволення внаслідок отримання вигоди з певної справи.

Паремія **Знов скривилася, як середа на п'ятницю!** (С. В., с. 393) формує в адресанта стереотип напруженого сприйняття партнера зі спілкування, вимагаючи змінити тактику в комунікативному акті. У мовленні цю паремію використовують як зауваження чи маркер відповідної ситуації.

Часто паремії цієї групи **спрямовані на відображення інтелектуальних особливостей людини**, як-от: [ДВІРНИК:] **Молодий розум за десять старих. І тобі, сину! Легше говорити, ніж зробити** (С. В., с. 417). Вербалізовано закономірність стосовно переваги молодості над старістю, адже в молодому віці здатність запам'ятовування набагато краща, ніж в людей похилого віку.

У деяких пареміях з іронією відображено похвалу розумного, його інтелектуальних здібностей, як-от: [ГАВКАЛО:] **Премудрий Соломон най ще до вас до школи ходить!** (Ю. Ф., с. 334). Зіставлення особистості з мудрецем Соломоном підкреслює високий ступінь розумового розвитку людини. У мовленні паремію використовують як оцінку, характеристику стосовно адресата з високорозвиненим інтелектом.

Подекуди фіксуємо паремії, що омовлюють сутність комунікативної стратегії, яка спрямовує думки людини тільки на щось одне, що хвилює її на той час найбільше. Наприклад: [РОЗДУМОВИЧ:] **Дай же бо спокій тій нудній твоїй літанії. Що кумі на умі! Ось про яку еманципацію він марить** (С. Яр., с. 238).

Часто паремійні оцінні вислови **описують особливості людської поведінки в залежності від вікових чинників**. Наприклад: [ЗОСЯ:] **І я без тебе не можу жити. (До себе). Як волос сивіє, чоловік дуріє** (С. В., с. 531). Зазначена паремія зреалізовує закономірність стосовно зміни поведінки людини зі зміною її віку.

У п'єсі С. Яричевського „Лови на ловців” Роздумович насміхається над своїм співрозмовником, використовуючи паремію, яка передає надто молодий вік особи чоловічої статі щодо одруження. Наприклад: [РОЗДУМОВИЧ] **Женихатись захотіло! Ото мені козак! Шестеро волоса під носом ще й гаразд не поросло, а він женихатися** (С. Яр., с. 234). В даному випадку народна мудрість говорить, що надто молодому не варто одружуватися.

У С. Яричевського також виявляємо паремію-оцінку, що відображає генетичні особливості

людини: [МИХАЙЛО]: *Та й чого тут дивуватися? Як уміють, так і п'ють!* (С. Яр., с. 428). У народному вислові репрезентовано сутність комунікативної закономірності, що ґрунтується на знанні генетичних особливостей людини, яка реалізує їх в своєму мовленні, вчинках, поведінці, що залежать від природних задатків.

ВІІ. Паремії-побажання та прокльони.

Найчастіше серед таких висловів у творах буковинських письменників фіксуємо мовні формули, адресовані мовцем іншим людям, з початковими спонукальними частками *щоб, бодай, хай*. Зокрема, це прокльони, що виражають гнів, незадоволення, обурення з висловленим побажанням зла. Найбільше такі вислови використовує Катерина у п'єсі С. Воробкевича „Гнат Приблуда”: ***Щоб на тебе образи поспали!*** (С. В., с. 399); ***Щоб тебе нужда не минула!*** (С. В., с. 400); ***Щоб тебе земля не приймила*** (С. В., с. 401); ***Щоб тебе горою підняло*** (С. В., с. 401). Останню формулу прокльону розглядають і автори-укладачі тлумачного словника паремій [4]. У всіх зазначених висловах репрезентовано сутність комунікативної тенденції стосовно вербалізації негативних емоцій у ситуації психологічного напруження. Коли неможливо уникнути розгортання конфлікту, мовці спрямовують один проти одного вербалізовані емоції, використовуючи репліки, що мають за мету обеззброїти супротивника. Такі репліки зреалізують найвищий ступінь експресивності за рахунок прагнення мовця надати емоціям вишуканої форми з метою якнайгостріше вразити опонента шляхом апелювання до сил природи, побажання розладів у здоров'ї або міжособистісних стосунках, звертання за допомогою до вищих сил тощо.

Доброчинливий тон прокльонів відчуваємо у творах Ю. Федьковича: [КОЛОТИЛО:] *О жінки ви, жінки! Богдай на вас усіх холера зайшла...* (Ю. Ф., с. 333). Репліки такого типу використовуються в ситуації психологічного напруження та деякого невдоволення мовця, який адресує побажання у формі прокляття. У мовленні зазначений метафоричний усталений вираз актуалізується як вигук форма, окрик.

Іноді натрапляємо на побажання, що несуть хорошу енергетику, закодовану у словах з позитивним значенням. Наприклад, при згадці покійника буковинці додають окремі вирази: ЗАМАШИСТИЙ: *Добра була небіжка! Хай їй там земля пером!* (С. Яр., с. 247).

Отже, проаналізувавши пареміологічні одиниці, зафіксовані у драматичних творах буковинських письменників, ми ще раз переконалися, що саме в цих малих жанрах українського фольклору відображено сприйняття, розуміння і пізнання людиною навколишнього світу на різних етапах її розвитку. Паремії як наслідок колективної мовленнєвої діяльності народу в минулому репрезентують групову та індивідуальну форми комунікативної поведінки людини, є своєрідним духовним кодексом буковинців, який регламентує життя кожної особистості, підтримує основи народного життя, зміцнює моральне і духовне обличчя нації.

Література

1. Аникин В. П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор / В. П. Аникин. — М. : Учпедгиз, 1957. — 240 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Віталій Жайворонок. — К.: Довіра, 2007. — 262 с.
3. Ковальська Н. Паремії як засіб відображення когнітивних процесів / Наталія Ковальська // Вісник Львівського університету : Серія філол., Вип. 34. — Ч. 1. — 2004. — С. 412—419.
4. Космеда Т. А., Оспіпова Т. Ф. Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу / Космеда Т. А., Оспіпова Т. Ф. — Дрогобич : Коло, 2010. — 272 с.
5. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т. 1 / [Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. — К. : ВЦ „Академія”, 2007. — 608 с.
6. Словник української мови: В 11 т. — Т. IV (І – М) / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — Київ: Наукова думка, 1970—1980. — С. 399.
7. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови. В двох томах. К. : Вища школа, 1984. — Т. 1. — 304 с.; Т. 2. — 384 с.
8. Українські приказки, прислів'я і таке інше / [укл. М. Номис; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка]. — К. : Либідь, 1993. — 786 с. — (Літературні пам'ятки України).

Список умовних скорочень використаних джерел

- С. В. – Воробкевич С. І. Твори. — Сидір Воробкевич. — Ужгород: Карпати, 1986. — 562с.
Ю. Ф. – Федькович Ю. А. Твори в 2-х т. Т. 2. — Юрій Федькович. — К. : Дніпро, 1984. — 463 с.
С. Яр. – Яричевський Сильвестер. Твори у 2-х т. Том 2. — Сильвестер Яричевський / [Упоряд. Магдалина Ласло-Куцюк. — Бухарест : „Критеріон”, 1978. — 503 с.